

Slakken en mossels op Buitenplaats Vaeshartelt

Op zaterdag 9 mei 2015 bezocht een groepje van vier mensen die als hobbyisten interesse hebben in slakken en mossels Buitenplaats Vaeshartelt. We zochten naar landslakken in de moestuin, in het verruigde grasland bij de wijngaard en in het Sterrenbos. Met schepnetjes woelden we in de bodem van Het Geley, het beekje aan de zuidkant van de vijver en van het beekje dat langs de oostkant van het Sterrenbos loopt. We vonden die dag 15 soorten landhuisjesslakken, 4 soorten naaktslakken, 14 soorten zoetwaterslakken en 5 soorten zoetwatermossels. Alle soorten staan in een tabel aan het eind van dit verhaaltje. Er werden bij Vaeshartelt overwegend algemene soorten gevonden. Alleen de Rivier-erwtmossel (*Pisidium amnicum*) staat als "kwetsbaar" op de Rode lijst. We weten zeker dat u de meeste van deze slakken (en laat staan de mosseltjes!) nog nooit heeft gezien. Daarom laten we hieronder van een paar soorten een foto zien en vertellen we er iets over. En als u landslakken in levende lijve wilt zien, keer dan in de buurt van kasteel Vaeshartelt of elders eens wat flinke stukken hout of stenen om: daar zijn die slakken vaak te vinden!

Gewone en Witgerande tuinslak (*Cepaea nemoralis* en *Cepaea hortensis*)

We beginnen met de huisjes van slakken die zo'n 1,5 à 2 cm groot kunnen worden: de tuinslakken. Dergelijke slakken heeft u vast wel eens eerder gezien. Op het eerste gezicht zien ze er qua vorm allemaal hetzelfde uit, maar er zijn op Buitenplaats Vaeshartelt twee soorten gevonden: de Gewone tuinslak en de Witgerande tuinslak. Ze zijn meestal te onderscheiden aan de kleur van de lip: de verdikking van de mondrand. De mond is de opening in het huisje waar de slak uit komt en waardoor hij zich in z'n huisje kan terugtrekken. Bij de Gewone tuinslak is die lip meestal donkerbruin en bij de Witgerande tuinslak ... juist! Vaak is de Gewone tuinslak wat groter dan de Witgerande tuinslak. In Zuid-Limburg vinden we de Witgerande tuinslak vaker dan de Gewone tuinslak; in de rest van Nederland is het net andersom. Op Buitenplaats Vaeshartelt vonden we de Gewone tuinslak op de oever van Het Geley en Witgerande tuinslak in het verruigde grasland.

Slakken vervullen diverse rollen in de natuur. Ze helpen bijvoorbeeld bij het omzetten van afgevallen bladeren en dergelijke in grond ('composteren'), ze zijn soms (tussen-)gastheer voor parasieten en ze kunnen andere dieren tot voedsel dienen. Tuinslakken worden onder andere gegeten door Zanglijsters. Als die een tuinslak gevonden hebben gaan ze ermee naar een steen die ze weten te liggen en slaan het slakkenhuis daarop kapot, waarna ze de slak kunnen opeten. Zo'n steen met kapotgeslagen huisjes noemen we een "lijstersmidse".

Geribde clausilia (*Macrogaster attenuata lineolata*)

Och jee, daar beginnen die slakkers met allemaal moeilijke namen te strooien. Maar haak niet af: deze schoonheid is de moeite van het bekijken waard. Eerst maar even over de namen van deze slak. Vroeger werden alle 'clausilia's' in goed Nederlands 'spoelhorens' genoemd: naar de vorm van hun huisje, die aan de spoel van een weefgetouw doet denken. Maar wie weet in de 21e eeuw nog hoe de spoel van een weeftoestel eruit zag? En alle slakkendeskundigen hadden het altijd over 'clausilia's', dus daarom die naam maar beter geadopteerd als "Nederlandse" naam. En dan die wetenschappelijke driedubbele naam! Is het beest soms van adel? Neen, maar ooit dacht iemand dat er twee soorten waren die op elkaar leken en hij noemde de één *Macrogaster attenuata* en de ander *Macrogaster lineolata*. Later kwam men daar op terug en kreeg de slak beide achternamen toebedeeld...

Nu we de naam clausilia's besproken hebben kunnen we ook wel even vertellen waar die naam vandaan komt. Deze slakken hebben achterin hun mondopening een heel klein kalkplaatje in de vorm van een lepel (het clausilium) waarmee ze bij droogte of dreigend gevaar hun huisje hermetisch kunnen afsluiten. Weer wat geleerd!

Er is trouwens nog iets bijzonders aan die huisjes van clausilia's in vergelijking met de huisjes van de meeste andere landslakken. Kunt u het aan de hand van de foto ontdekken? Zo niet, dan kan verderop de Bron-blaashoren u misschien een hint geven.

We vonden bij Vaeshartelt drie soorten clausilia's. Behalve de Geribde clausilia met een huisje van ongeveer 1,5 cm hoog die we in het Sterrenbos vonden, troffen we langs het beekje bij het Sterrenbos ook de Vale clausilia (*Clausilia bidentata*) aan, die veel slanker is en die ongeveer 1 cm hoog wordt. We vonden daar ook de Grote clausilia (*Alinda biplicata*), die nog iets breder wordt dan de Geribde clausilia en die bijna 2 cm hoog kan worden.

De Geribde clausilia komt in Nederland overigens uitsluitend in Limburg voor. Eén reden daarvoor is waarschijnlijk het hoge kalkgehalte van de bodem hier. Maar bovendien kan ook het klimaat een factor zijn waarom de Geribde clausilia zijn leefgebied in Nederland tot Limburg beperkt.

Dwerg-korfslak (*Vertigo pygmaea*)

Een belangrijke reden dat we in het begin durfden schrijven dat u de meeste van de slakkenhuisjes die wij bij Vaeshartelt vonden nog nooit heeft gezien is dat ze zelfs als volwassen dier maar heel klein blijven. Van ongeveer de helft van de Nederlandse landslakken wordt het huisje niet groter dan 5 mm!

Hier stellen we u voor aan zo'n ukkepek van ongeveer 2 mm. Hij maakt deel uit van de familie van de korfslakken waarvan zes soorten in Nederland voorkomen. Een beroemd en berucht familielid van deze Dwerg-korfslak is de Zegge-korfslak (*Vertigo moulinsiana*). In de zeventiger jaren van de vorige eeuw werd aangenomen dat deze slak in Nederland was uitgestorven en ook op andere plaatsen in Europa ging het niet goed met deze soort. Reden voor de Europese Unie om deze slak (en z'n leefmilieu) een hoge mate van bescherming toe te kennen. Inmiddels zijn er in Limburg en ook elders in Nederland gelukkig weer heel wat plekken ontdekt waar deze slak nog voorkomt, maar bij de uitvoering van grote werken (aanleg van wegen, gasleidingen, e.d.) moet er nog steeds rekening mee worden gehouden dat ze niet ten koste gaan van het leefgebied van deze soort.

Terug naar de Dwerg-korfslak. We vonden hem op Buitenplaats Vaeshartelt onder brokken kalksteen (mergel) bij de wijngaard. Als het vochtig weer is gaat hij op eten uit: korfslakken grazen vaak algen en schimmels die bijvoorbeeld op andere planten leven. Maar net als alle andere landslakken zorgt hij dat hij weer tijdig terug is op een vochtig, afgeschermd plekje voordat zon en wind de kans krijgen om hem te laten uitdrogen.

Gevlekte akkerslak (*Deroceras reticulatum*)

Naast de huisjesslakken, waarvan we hierboven een paar voorbeelden bespraken, zijn er ook slakken zonder huisje: de naaktslakken. Aangenomen wordt dat zij voorbeelden zijn van verdere evolutie van de huisjesslakken. Er zijn soorten naaktslakken die nog een nutteloos lijkend klein huisje hebben waar ze zich helemaal niet meer in kunnen terugtrekken. Veel andere soorten naaktslakken hebben nog een inwendig kalkschildje van enkele millimeters, als herinnering aan het huisje dat hun verre voorouders hadden. Het voordeel van deze evolutie van naaktslakken ten opzichte van huisjesslakken is dat zij (als waren ze wormen!) in spleten en in de bodem kunnen doordringen, waar huisjesslakken vanwege hun huisje niet kunnen komen. Omdat ze geen huisje hoeven te bouwen zijn ze ook minder afhankelijk van de aanwezigheid van kalk in de bodem. Het nadeel van het wegvallen van het huisje als bescherming hebben ze deels gecompenseerd door taai slijm te ontwikkelen waar de meeste van hun belagers geen raad mee weten.

Op Buitenplaats Vaeshartelt werden we bij het begin van onze excursie meteen meegenomen naar de plek waar vrijwilligers een groenten- en kruidentuin aanleggen. Met tranen in de ogen lieten ze ons hun juist aangeplante koolplantjes zien, waarvan de meeste door slakken tot op de nerf waren afgekloven. "Wie zijn die onverlaten, en wat kunnen we ertegen doen?" was hun prangende vraag. We rommelden wat in de grond en vonden al gauw een paar exemplaren van de Gevlekte akkerslak en de Zuidelijke akkerslak (*Deroceras panormitanum*) (beide zo'n 5 cm), die in de akkerbouw inderdaad een plaag kunnen worden. Maar ook de Gewone wegslak (*Arion rufus*) en zijn ogenschijnlijke tweelingbroer de Spaanse wegslak (*Arion lustanicus*) die we beide allemaal kennen als die grote bruinrode naaktslakken van 8 cm of meer. Ook die slakken kunnen danig huis houden in de aanplant. Het bestrijden van deze veelvraten op een biologische manier is helaas heel lastig: er moet uiteindelijk vaak toch een greep in de kast met bestrijdingsmiddelen worden gedaan. Maar dan alstublieft wel naar een middel op basis van ferrifosfaat, zodat andere dieren die slakken eten (bijvoorbeeld kikkers, egels, dassen) niet eveneens het loodje leggen. Een voorbeeld van dergelijke slakkenkorrels zijn die van het merk 'Escar-go'. Op Buitenplaats Vaeshartelt wil men toch proberen de naaktslakken op biologische wijze te bestrijden.

Bron-blaashoren (*Physa fontinalis*)

We stapten het beekje Het Geley in, gewapend met een appelmoeszeef aan een lange stok. Van de waterslakken die we daar vonden laten we er maar één zien: de Bron-blaashoren. Met als enige reden voor zijn uitverkiezing dat dit een voorbeeld van een slak is met een linksgewonden huisje. "Hè, hoe zegt u?". Kijk hierboven nog eens naar de foto's van de tuinslakken. Als we die met de top naar boven en met de mondopening naar ons toe houden zien we die mondopening rechtsonder. Zo'n huisje noemen we rechtsgewonden en dat zijn de huisjes van de meeste soorten slakken. Maar bij deze Bron-blaashoren is het net andersom: de huisjes van deze soort zijn linksgewonden. En kijk nu nog eens terug naar het huisje van de Geribde clausilia. Door de spoelvorm van het huisje is het moeilijker te zien, maar ook die soort heeft een linksgewonden huisje.

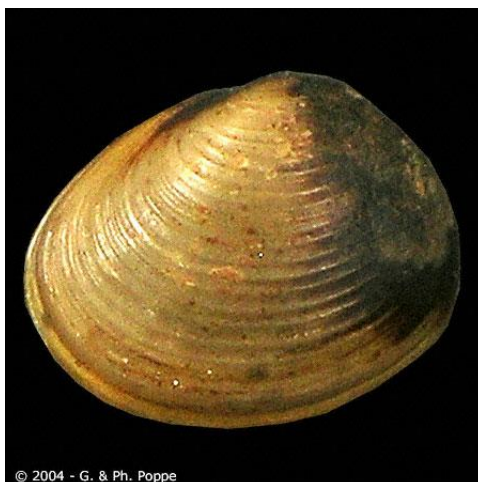

Rivier-erwtmossel (*Pisidium amnicum*)

In de beekjes rond Vaeshartelt vonden we ook vijf soorten mosselen. Maar allemaal veel te klein om een lekker maal van te bereiden. Mosseltjes leven half ingegraven in de bodem. Ze zuigen het beekwater naar binnen, filteren dat, consumeren daaruit de voor hen eetbare deeltjes en diertjes en algen ('micro-organismen') en lozen het gefilterde water weer terug in de beek. Ze leveren zo dus een bijdrage aan het schoonhouden van het water.

De grootste van de vijf soorten die we vonden is de Gewone hoornschaal en zelfs die wordt maar hoogstens 1 cm. De ander vijf soorten mosseltjes waren

Erwtmosseltjes. Dat zijn mini-mosseltjes die maar 3 à 4 mm groot zijn. Er zijn in Nederland zo'n 13 soorten en het is vaak heel lastig om ze precies op naam te brengen. De grootste erwtmosselsoort die we vonden was de Rivier-erwtmossel (een exemplaar van 4 mm). Die soort staat op de Rode lijst, wat in dit geval wil zeggen dat de soort vrij zeldzaam is en dat er na 1985 een afname van het aantal vindplaatsen in Nederland is geconstateerd. Die afname is in het geval van de Rivier-erwtmossel beperkt: minder dan 25%, vandaar dat de soort niet als "bedreigd" maar als "kwetsbaar" geklasseerd is. In het voorstel voor de Rode lijst staat: "Lijkt verdwenen uit de beken van Limburg". Mooi dus dat we deze soort nog in Het Geley vonden!

Meer weten over slakken en mossels?

(ook weekdieren of mollusken genoemd)

De excursie naar Vaeshartelt was onderdeel van het jaarlijkse programma van de Mollusken Studiegroep Limburg, een studiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Gerard Majoor schreef de tekst en de foto's komen van internet. Stef Keulen, Karine Letourneur en Jan Koert gingen mee op deze excursie en zij en andere leden van de MSL (John Hannen, Louis Reutelingsperger en Marianne Vos-Jaspers) keken kritisch mee over onze schouders. Wilt u ook eens aan een excursie deelnemen dan bent u van harte welkom. Neem daarvoor contact op met Stef Keulen: tel.: 045-4053602.

De namen en vindplaatsen van de verschillende gevonden soorten worden in kleine en grotere databases gearchiveerd. Veel waarnemingen van weekdieren en andere dieren en planten zijn bijvoorbeeld te raadplegen via www.waarneming.nl. De informatie komt uiteindelijk bij landelijke experts terecht ten behoeve van statistische bewerkingen en het bewerken van onderzoeksvragen.

Er is ook een landelijke vereniging van molluskenliefhebbers: de Nederlandse Malacologische Vereniging. Zie www.spirula.nl.

Voor het malacologische veldwerk in Nederland zijn er geplastificeerde "zoekkaarten": één met alle landslakken en één met alle zoetwaterslakken en -mossels. Te bestellen via internet.

Eind 2015 komt er een nieuw Nederlands molluskenboekje uit: "Veldgids slakken en mossels", geschreven door Bert Jansen. Te bestellen via internet.

Weekdieren aangetroffen op Buitenplaats Vaeshartelt, 8 mei 2015

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Locaties*		
		1	2	3
Landslakken				
Gewone barnsteenslak	<i>Succinea putris</i>	X		
Scheve jachthorenslak	<i>Vallonia excentrica</i>	X		
Dwerg-korfslak	<i>Vertigo pygmaea</i>	X		
Donkere torenslak	<i>Merdigera obscura</i>		X	
Geribde clausilia	<i>Macrogastera attenuata lineolata</i>		X	
Vale clausilia	<i>Clausilia bidentata bidentata</i>		X	
Grote clausilia	<i>Alinda biplicata biplicata</i>		X	
Boerenknoopje	<i>Discus rotundatus</i>		X	
Kelder-glansslak	<i>Oxychilus cellarius</i>		X	
Donkere glimslak	<i>Zonitoides nitidus</i>		X	
Bruine blinkslak	<i>Aegopinella nitidula</i>		X	
Worm-naaktslak ^o	<i>Boettgerilla pallens</i>		X	
Zuidelijke akkerslak ^o	<i>Deroceras panormitanum</i>	X		
Gevlekte akkerslak ^o	<i>Deroceras reticulatum</i>	X		
Gewone wegslak ^o en/of	<i>Arion rufus</i> en/of	X	X	
Spaanse wegslak ^o	<i>Arion lusitanicus</i>			
Haarslak	<i>Trochulus hispidus</i>	X		
Bos-loofslak	<i>Monachoides incarnatus incarnatus</i>		X	
Gewone tuinslak	<i>Cepaea nemoralis nemoralis</i>			X
Witgerande tuinslak	<i>Cepaea hortensis</i>	X		
Zoetwaterslakken				
Grote diepslak	<i>Bithynia tentaculata</i>			X
Platte pluimdrager	<i>Valvata cristata</i>			X
Vijver-pluimdrager	<i>Valvata piscinalis</i>			X
Kapslak	<i>Acroloxus lacustris</i>			X
Leverbotslak	<i>Galba truncatula</i>			X
Moeraspoelslak	<i>Stagnicola palustris</i>			X
Ovale poelslak	<i>Radix balthica</i>			X
Gewone poelslak	<i>Lymnaea stagnalis</i>			X
Bron-blaashoren	<i>Physa fontinalis</i>			X
Posthorenslak	<i>Planorbarius corneus corneus</i>			X
Gewone schijfhoren	<i>Planorbis planorbis</i>			X
Draaikolkschijfhoren	<i>Anisus vortex</i>			X
Witte schijfhoren	<i>Gyraulus albus</i>			X
Vlakke schijfhoren	<i>Hippeutis complanatus</i>			X
Zoetwatermossels				
Gewone hoornschaal	<i>Sphaerium corneum</i>			X
Rivier-erwtmossel	<i>Pisidium amnicum</i>			X
Glanzende erwtmossel	<i>Pisidium nitidum</i>			X
Hoekige erwtmossel	<i>Pisidium milium</i>			X
Scheve erwtmossel	<i>Pisidium subtruncatum</i>			X

* Locaties. 1: Grasland bij groentetuin en wijngaard; 2: Sterrenbos; 3: Het Geley en beekje langs Sterrenbos.

^o Naaktslakken.